

Violetta Krawczyk-Wasilewska

Tożsamość podmiotu zbiorowego w dobie globalizacji

Civitas Hominibus : rocznik filozoficzno-społeczny 1, 63-71

2006

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Violetta Krawczyk-Wasilewska

Tożsamość podmiotu zbiorowego w dobie globalizacji. Aspekt etniczno-kulturowy

Konotacje definicyjne pojęcia „tożsamość” (wprowadzonego do nauk społecznych przez Erika Homburgera Eriksona w latach 50.)¹ wciąż stanowią żywy przedmiot dyskusji naukowej². Dyskusja ta dotyczy zarówno problematyki autoidentyfikacji jednostki, jak również rodzajów tożsamości wynikających z relacji między indywidualnym przeżywaniem własnej egzystencji a formami interakcjonizmu określonej zbiorowości.

W długotrwałym procesie kreowania zintegrowanej osobowości jednostki, znaczenia podstawowego nabierają czynniki o charakterze kulturowym. Wpływają one na wytworzenie niepowtarzalnej struktury nie tylko psychologicznej, ale i społecznej, ponieważ zjawisko autoidentyfikacji dotyczy zarówno poszczególnych jednostek oraz wzajemnych relacji między nimi, jak i grup, wspólnot, a także narodów:

Świadomość „my” jest wyznacznikiem samookreślenia się, np. poprzez własną narodowość, a w następstwie tego – poprzez różne relacje do innych i role w danej społeczności itp. Wśród wielu różnych tożsamości, które kształtują każdego człowieka, najczęściej wyróżnia się dwie jej postaci: osobistą i społeczną³.

¹ Erikson E. H., *The Problem of Ego Identity*, „Journal of American Psychoanalytical Association”, nr 4, 1956, s. 56–121; tenże, *Identity and the Life Cycle. Selected Papers*, New York: Intl. Univ. Press, 1959; tenże, *Identity: Youth and Crisis*, London: Faber & Faber, 1968. Por. tenże, *Dopelniony cykl życia*, Poznań: Rebis, 2002.

² Michaud G. (red.), *Identité collectif et relations interculturelles*, Bruxelles: Presses Universitaires de France, 1978; Kwaśniewski K., *Zderzenie kultur. Tożsamość a aspekty konfliktów i tolerancji*, Warszawa: PWN, 1984; tenże *Tożsamość, społeczeństwo, kultura*, „Studia Socjologiczne”, 1986; Jarymowicz M. (red.), *Studia nad spostrzeganiem relacji ja–inni: tożsamość, indywidualizacja, przynależność*, Wrocław: Ossolineum, 1988; Bokszański Z., *Tożsamość, interakcja, grupa. Tożsamość jednostki w perspektywie teorii socjologicznej*, Łódź: Wydawnictwo UŁ, 1989.

³ Chlewiński Z. (red.), *Psychospołeczne podstawy relacji między narodowościami Europy Środkowo-Wschodniej*, Lublin: Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, 1996, s. 21.

Nawiązując do powyższego cytatu, należałoby bliżej scharakteryzować społeczną postać tożsamości, którą – na poziomie przestrzennym – wyraża aspekt narodowy, regionalny, etniczny i (jak to wcześniej zaznaczyliśmy) kulturowy. O istnieniu więzi narodowej nie decyduje indywidualny rozwój jednostek, ale powstanie powszechnego zjawiska kształtującego się w trakcie procesu historycznego⁴. Stąd też „tożsamość narodowa” jest pojęciem odnoszącym się do zbiorowej świadomości historycznej, podtrzymywanej istnieniem tradycyjnych instytucji administracyjnych (organizacja państwowości) oraz instytucji gromadzących i popularyzujących dorobek narodowy (np. muzea, biblioteki, archiwa, szkoły, teatry itp.). Tożsamość narodowa wiąże się z asymilacją specyficznej kultury symbolicznej wyrażanej, między innymi, językiem, dominującą religią i historycznie ukształtowaną obyczajowością, a także stereotypowym obrazem własnego narodu i stereotypowymi wyobrażeniami o innych narodach⁵. Bez względu na przejściowy brak własnej państwowości, w każdej grupie narodowej podstawę funkcjonowania stanowi tożsamość narodowa. Pewną odmianą idei tożsamości narodowej jest „tożsamość regionalna” wiążąca się z miejscem zamieszkania danej ekumeny oraz z pojęciem tzw. „ojczyzny regionalnej” lub „małej ojczyzny”⁶. Dla mieszkańców takiego terytorium, często tworzących amalgamat etniczny, tożsamość regionalna spełnia funkcję substytucyjną w stosunku do zbyt odległego i zbyt ogólnego pojęcia tożsamości narodowej.

Rozważając desygnaty pojęciowe zbiorowej tożsamości społecznej należy zwrócić baczniejszą uwagę na zagadnienie „tożsamości etnicznej”⁷, wiążącej się ze zjawiskiem istnienia danego etnosu na geograficznie określonym obszarze. Etnos⁸ stanowi bowiem taką grupę ludzką, która jest świadoma swojej specyficznej wspólnoty i odróżnia siebie od innych, podobnych jej formacji oraz odczuwa potrzebę trwania w tradycji. Składnikami zbiorowej świadomości etnicznej są: etnonim, czyli nazwa, którą grupa sama siebie określa (np. Romowie, Inuici, Saamowie – a nie Cyganie, Eskimosi, Lapończycy); stereotyp etniczny⁹, czyli antropologiczny obraz siebie jako grupy („my”–„swoi”) i obraz innych grup („oni”–„obcy”) oraz symbolizm etniczno-kulturowy¹⁰ wyrażany przez układ wartości

⁴ Por. Kłoskowska A., *Kultury narodowe u korzeni*, Warszawa: PWN, 1996; Zdybel L. (red.), *Być w narodzie. Szkice o idei narodu, narodowej kulturze i nacjonalizmie*, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 1998.

⁵ Pisarek W., *Obce kultury narodowe w świadomości Polaków*, Kraków: Ośrodek Badań Porównawczych, 1990; Bokszański Z., *Stereotypy a potoczne wyobrażenia narodów i grup etnicznych*, „Kultura i Społeczeństwo”, nr 2, 1994, s. 53–65.

⁶ Damrosz J., *Symbolika regionu jako wyznacznik odrębności*, Opole: Instytut Śląski, 1988; Wieruszewska M., *Tożsamość kulturowa jako wartość i czynnik konstruktywny społeczności lokalnej*, Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 1989; Bednarek S., *W kręgu małych ojczyzn. Szkice regionalistyczne*, Wrocław–Ciechanów: KODRTK, 1996.

⁷ Por. Kovačev A. N., *Tożsamość etniczna – powstawanie, obrona i prześladowanie*, [w:] Nizińska J. (red.), *Tożsamość podmiotu zbiorowego*, „Colloquia Communia”, nr 3, 2000, s. 125–144.

⁸ Bromlej J. V., *Oczerki teorii etnosa*, Moskwa, 1973; Krawczyk-Wasilewska V., *Folklor i folklorizm jako wyraz tożsamości*, [w:] też, *Współczesna wiedza o folklorze*, Warszawa: LSW, 1986, s. 55–58; Kwaśniewski K., *Etnos*, [hasło w:] Staszczak Z. (red.), *Słownik etnologiczny. Terminy ogólne*, Warszawa–Poznań: PWN, 1987, s. 110–111.

⁹ Lippmann W., *Public Opinion*, New York–Baltimore: Tuchstone Books, 1922; Schaff A., *Stereotyp. Definicja i teoria*, „Kultura i Społeczeństwo”, nr 3, 1978; Wejland A. P., *Obrazy grup społecznych. Studium metodologiczne*, Warszawa: IFiS PAN, 1991; Bokszański Z., *Stereotypy a kultura*, Wrocław: Ossolineum, 1997.

¹⁰ Krawczyk-Wasilewska V., *Współczesna wiedza o folklorze*, Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1986, s. 56.

i norm, język, tradycje, folklor, strój, sztukę kulinarną, często wyznanie religijne, a nawet gesty proksemiczne.

Problematyka tożsamości etnicznej uwidocznia się zwłaszcza w zetknięciu z terytorium państwa wieloetnicznego lub ekumeną pogranicza¹¹. Obszary takie zamieszkiwane bywają przez różne grupy etniczne, których wyróżnikiem nie jest język czy wyznanie, lecz odmienna tradycja kulturowa. Na takich terytoriach każda z grup etnicznych żyje według własnych wzorów, zachowując poczucie własnej odrębności mimo licznych zapożyczeń, wynikających z codziennego obcowania z kulturą dominującą lub oboczną. W związku z powyższym, w badaniach dotyczących problematyki etnicznej szczególnie miejsce zajmuje pojęcie „tożsamości kulturowej”¹², stanowiącej najważniejszy rodzaj zbiorowej tożsamości społecznej.

Tożsamość kulturowa, odczuwana przez daną zbiorowość najczęściej biernie i niejako automatycznie, jest historycznie uwarunkowana zarówno czynnikami zewnętrznymi (konfrontacja z innymi kulturami), jak i wewnętrznymi (tradycyjne wzory, normy, wartości, dziedzictwo obyczajowe i obrzędowe itp.). Tak więc tożsamość kulturowa to ciągłość tradycji, języka, norm i wartości oraz wzorów zachowań kultywowanych z pokolenia na pokolenie. To także świadomość wspólnotowa członków danej grupy ludzkiej, których łączą wspólne losy historyczne i terytorialne.

Omawiany rodzaj tożsamości związany jest również z określonymi wytworami kultury materialnej i duchowej oraz odpowiednimi „dyspozycjami psychicznymi”¹³ grupy ludzkiej. Jest zatem tożsamość kulturowa zjawiskiem, którego przyczyny i skutki tkwią w obiektywnej rzeczywistości, w której żyje dana grupa, ale też – w warstwie świadomości tej grupy – jest jej subiektywnym obrazem. Ponieważ tożsamość kulturowa opiera się na obiektywnych podstawach (egzystencji, terytorium, ekologii i historii) i wywodzi z naturalnego dążenia do zachowania ciągłości etnicznej oraz poczucia wspólnotowości, przeto omawianemu pojęciu jest często przydawany termin „tożsamość etniczno-kulturowa”.

W dobie współczesnej, zagadnienie tożsamości etniczno-kulturowej nabiera nowego, dyskusyjnego wymiaru już nie tylko jako element dyskursu o prawach człowieka, tolerancji i akceptacji jego kultury, ale też jako ważny problem społeczno-polityczny związany z procesem integracji europejskiej i postępującej globalizacji.

Obecnie odchodzi się bowiem od modelu monolitycznego państwa narodowego na rzecz tworzenia federacji małych, ale silnych gospodarczo i kulturowo regionów kooperujących ze sobą w demokratycznym układzie administracyjnym, ekonomicznym i militarnym.

¹¹ Por. Smolińska T. (red.), *Pogranicze jako problem kultury*. Materiały konferencji naukowej, Opole 13–14.12.1993 r., Opole: Kwant, 1994; Frasz Z., Staniszewski A. (red.), *Kresy i pogranicza. Historia, kultura, obyczaje*, „Studia i Materiały WSP w Olsztynie”, nr 63, 1995; Krawczyk-Wasilewska V., „My” czy „Oni”? *Z problematyki metodologicznej badań pogranicza*, [w:] Smolińska T. (red.), *Pogranicze...*, op. cit., s. 13–18; Simonides D. (1998), *Bogactwo kultur na pograniczach*, [w:] Smolińska T. (red.), *Pogranicze...*, op. cit., s. 19–27; Nikitorowicz J., *Pogranicze, tożsamość, edukacja międzykulturowa*, Białystok: Trans Humana, 2001.

¹² Znaniecki F., *Nauki o kulturze. Narodziny i rozwój*, Warszawa: PWN, 1971; Kwaśniewski K., *Zderzenie kultur. Tożsamość a aspekty konfliktów i tolerancji*, Warszawa: PWN, 1984; tenże, *Tożsamość kulturowa*, [hasło w:] Staszczak Z. (red.), op. cit., s. 351–353.

¹³ Ossowski St., *Z zagadnień psychologii społecznej*, [w:] tenże, *Dziela*, t. 3, Warszawa: PWN, 1967; Linton R., *Kulturowe podstawy osobowości*, Warszawa: PWN, 1975.

Sklonności państw do łączenia się w większe organizmy towarzyszy powstawanie struktur ponadpaństwowych (np. Unia Europejska) z centrami biurokratycznymi (np. Bruksela, Strasburg czy Genewa) oraz systemowych współzależności międzypaństwowych (politycznych, militarnych, np. NATO) i – zwłaszcza – ekonomicznych.

Pozytywny charakter tego rodzaju procesów łączy się z nasileniem negatywnych zjawisk związanych z przenikalnością granic i mobilnością ludzi (np. międzynarodowy terroryzm). W toku procesu integracji regionalnej powstają też nowe podziały na centra decyzyjne i peryferia polityczne, administracyjne oraz kulturalne. Obserwujemy też ścieranie się narodowych interesów w walce o zachowanie wpływów, zwłaszcza gospodarczych.

Rozwojowi struktur i zjawisk ponadnarodowych, regionalnych, a nawet transkontynentalnych towarzyszy postępujący proces globalizacyjny. Pojęcie „globalizacji” (od łac. *globus* oznaczającego świat jako kulę ziemską) określić można jako proces internacjonalizacji o zasięgu światowym, w którym narastają wzajemne powiązania państw i społeczeństw położonych od siebie w znacznej odległości geograficznej¹⁴. Intensywność tych relacji (od gospodarczych, a zwłaszcza handlowych, poprzez polityczne, naukowe aż po kulturę masową i obyczaje) wzmożła się dzięki postępowi technologicznemu w sferze komunikacji i informacji. Szczególną rolę w tym zakresie pełni od 1990 roku globalny system informacyjny zwany Internetem.

Zwolennicy globalizacji podkreślają, iż proces ten, sprzyjający tworzeniu się globalnego społeczeństwa informacyjnego, umożliwił wyjście z nędzy 200 milionów ludzi (choć zwiększył też różnicę między najbogatszymi i najbiedniejszymi), rozpowszechniając jednocześnie rozwój gospodarki wolnorynkowej i konsumeryzmu¹⁵. Globalizacja sprzyja też demokracji i kreowaniu społeczeństw partycypacyjnych, w których respektowane są: indywidualizm, ochrona praw człowieka i tolerancja, ochrona środowiska i zasobów naturalnych oraz ochrona własności, w tym intelektualnej¹⁶. Globalizację postrzega się najczęściej jako rozprzestrzenianie liberalnych sposobów życia, wartości, norm i ideologii panujących w świecie zachodnim, gdzie przy akceptacji indywidualizmu (np. religijnego) odrzuca się istnienie państwowych organizmów wyznaniowych. Apologeci globalizacji, dostrzegając w niej głównie aspekt modernizacyjny, zapominają często o poważnych różnicach kulturowych i cywilizacyjnych jakie dzielą społeczeństwa naszego globu¹⁷.

Przeciwnicy zaś globalizacji rozumieją ją przede wszystkim jako tzw. westernizację świata, podlegającego przemożnym wpływom politycznym i gospodarczym, a także unifikacji

¹⁴ Robertson R., *Globalization: Social Theory and Global Culture*, London: Songe, 1992; Baylis J., Smith S. (red.), *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*, Oxford: Oxford University Press, 1997; Kempny M., *Globalizacja*, [hasło w:] *Encyklopedia Socjologiczna*, Kraków: Oficyna Naukowa, 1997.

¹⁵ Zacher L. W. (red.), *Spoleczeństwo informacyjne w perspektywie człowieka, techniki, gospodarki*, Warszawa: Fundacja Edukacyjna „Transformacje” 1999; Gilpin R., *Global Political Economy: Understanding the International Economic Order*, Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2001.

¹⁶ Por. Karliner J., *The Corporate Planet: Ecology and Politics In the Age of Globalization*, Sierra Club Books, 1997; Guehenno J. M., *Przyszłość wolności. Demokracja w globalizacji*, Kraków: Znak, 1999.

¹⁷ Por. Huntington S. P., *Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego*, Warszawa: Muza SA, 2000; Kymlicka W., *Multicultural Citizenship*, Oxford: Oxford University Press, 1995; Okraska R., *W poszukiwaniu Dżihadu. Tożsamość etniczno-kulturowa w dobie globalizacji*, „Colloquia Communia”, nr 3, 2000, s. 161–172.

kulturowej ze strony liberalnego Zachodu. Ta ostatnia wyraża się postępującą standaryzacją wzorów kulturowych, zwłaszcza w zakresie kultury popularnej i masowej, co w pewien sposób prowadzi do powolnej niwelacji znaczenia tradycyjnych, lokalnych kultur etnicznych na rzecz marketingowego McŚwiata¹⁸. Tego rodzaju globalizacja oznacza, iż

[...] wrywanie się jednostek spod wpływu mikrośrodków wiąże się ze zwiększonym oddziaływaniem makroukładów. Dotyczy to nie tylko architektury, sztuki, filmu i telewizji, światowych bestsellerów, mody, widowisk, popularnych napojów i potraw (coca-cola i McDonald) i przedmiotów codziennego użytku, ale i całego stylu życia podporządkowanego takim a nie innym formom konsumpcji. W rezultacie otrzymujemy w skali światowej egzemplarze ludzkie coraz bardziej podobne do siebie w formach zachowań, preferencjach i postawach. [...] Masowo zindywidualizowany konsument podlega kulturowemu ujednoczeniu niezależnie od liczby dostępnych mu wyborów, traci swą odrębność jako członek określonej zbiorowości, narodu, szczepu, stając się częścią nowego gatunku, wytwarzanego przez technologiczną cywilizację¹⁹.

Westernizacja, mimo że jej globalny etos cechuje charakter „poza-etniczny” zastępowana jest częstokroć symbolicznym synonimem „amerykanizacji”, przywołującym na myśl fakt, iż główne centra promujące idee globalizacyjne znajdują się w Stanach Zjednoczonych²⁰. Skrajni przeciwnicy globalizacji postrzegają ją jako najwyższy stopień zachodniego imperializmu i „kolonializmu”, przed którym należy się bronić i z którym należy walczyć w imię obrony własnej tożsamości i lokalnych interesów.

Globalizacja rozumiana w kategoriach „amerykanizacji” wywołuje gwałtowny sprzeciw i burzliwe, tragiczne w skutkach (*vide*: atak 11 września²¹) reakcje zwłaszcza ze strony radykalnych kręgów ideologiczno-religijnych, funkcjonujących jako doskonale zorganizowane struktury sieciowe. W kręgach tych cywilizacja okcydentalna traktowana jest jako siedlisko „niewierności” religijnej, wyzysku ekonomicznego, hedonizmu etycznego i libertyńskiej obyczajowości, wreszcie – hipokryzji i arogancji wobec innych, „egzotycznych” dla Zachodu wartości i norm. Dlatego też kręgi te odrzucają jej istnienie pod pozorem ochrony przed zagrożeniem własnej tożsamości, tradycyjnych instytucji lokalnych i regionalnych oraz kulturowych wartości wyrażanych tradycyjną obyczajowością.

Najbardziej spektakularne i jednocześnie najgroźniejsze (ze względu na dużą liczbę niewinnych ofiar) formy walki realizowane są w postaci prowokacyjnych ataków i zamachów terrorystycznych, których autorami i wykonawcami są fanatyczne grupy religijnych radykałów, zwłaszcza islamskich. Tragiczne wydarzenia roku 2001 pokazują, że początek nowego stulecia zaznacza się nie tyle Huntingtonowskim „zderzeniem cywilizacji”²², ile raczej „zderzeniem kulturowym”. W tym wypadku zderzenie polega na przeciwstawieniu

¹⁸ Barber B. J., *Dżihad kontra McŚwiat*, Warszawa, 1997; Ritzer G., *McDonaldyzacja społeczeństwa*, Warszawa: Wydawnictwo Muza, 1997.

¹⁹ Hirszowicz M., *Spory o przeszłość. Klasa, polityka, jednostka*, Warszawa: Wydawnictwo IFiS PAN, 1998, s. 179.

²⁰ Booth K., Dunne T. (red.), *Worlds in Collision. Terror and the Future of Global Order*, New York: Palgrave MacMillan, 2002.

²¹ Krawczyk-Wasilewska V., *Po 11. września, czyli folklor polityczny jako wyraz globalnego lęku*, „Literatura Ludowa”, nr 3, 2003, s. 25–42.

²² Huntington S. P., op. cit.

świeckiej i liberalnej kultury typu zachodniego kulturom odrzucającym świat norm i wartości Zachodu²³.

Jednakowoż tego rodzaju zderzenie kulturowe nacechowane jest licznymi sprzecznościami i paradoksami. Jednym z nich jest fakt, iż terroryści korzystają z licznych udogodnień, jakie wynikają z rozwoju globalnej kultury materialnej, a więc z nowoczesnych środków masowej komunikacji (w tym sieci teleinformatycznej), zachodniej infrastruktury technologicznej (od nowoczesnych samolotów po broń, w tym chemiczną i biologiczną) oraz ekonomicznej (rynki finansowe), a także z możliwości migracyjnych w otwartych na „obcych” społeczeństwach (z ich nieszczelnymi granicami państwowymi i wolnościowymi prawami).

Innym aspektem zagadnienia jest fakt, że walka ideologiczna (i walka wręcz, wyrażana aktami terroru) z zachodnimi formami globalizacji nie wpływa na ich ograniczenie, lecz wręcz odwrotnie – wzmacnia i rozszerza ich rozwój. Przykładem może być konsolidacja sił międzynarodowych w walce z terroryzmem, do których dołączyły państwa Europy Środkowo-Wschodniej, podlegające również w ostatniej dekadzie, wpływowi procesów globalizacyjnych.

Totalitarna polityka antyterrorystyczna nie wolna jest od skutków ubocznych, że wymienimy wojnę w Iraku czy liczne ograniczenia w sferze swobód i wolności obywatelskich. W dniu dzisiejszym widoczne ograniczenia dotyczą inwigilacji mniejszości etnicznych i religijnych, uszczelnienia granic, wprowadzenia wiz, ściślejszej kontroli bagażu podróżnych itp. W dniu jutrzejszym ograniczenia te mogą być rozciągnięte na inne sfery, dotychczas nie podlegające ocenzurowaniu.

Z powyższym wiąże się również problematyka ambiwalentnej etyki. Przykładem może być Internet, którego narodzinom towarzyszyło założenie, że będzie ostoją tolerancji i rozwoju cywilizacyjnego, a jego użytkownicy wykreują wolną od przesądów, otwartą i kooperującą międzynarodową społeczność internautów. Dziś wiemy, że Internet jest również kolebką takich stron jak *Stormfront* (zapoczątkowaną w Ameryce w 1995 r.), dającą „przyzwolenie” tysiącom faszystowskich i rasistowskich *websites*. Podobnie rozwinęły się w Internecie na przykład wszelkiego rodzaju strony pornograficzne. A zatem pytanie: czyje wolności mogą być tak chronione i jak długo pozostaje kwestią z zakresu etyki i polityki administrowania siecią.

Innym problemem staje się pytanie o to, jak dalece mamy prawo cywilizować, liberalizować i indoktrynować ludzi inaczej niż my myślących, przyzwyczajonych od wieków do kultuwowania własnych sposobów życia i przekonań wynikających z ich zbiorowej tożsamości religijnej, etnicznej, rasowej lub innej (np. mniejszości seksualne)²⁴. Pamiętając, że wykluczenie i wzajemne podejrzania czynią nietolerancję zjawiskiem łatwym, a tolerancję – trudnym, uczeni powinni zająć się problematyką wolności i odpowiedzialności wobec nowych, globalnych wyzwań. Terrorystyczny atak z 11 września 2001 roku na amerykańskie

²³ Fukuyama F., *History and September 11*, [w:] Booth K., Dunne T. (red.), op. cit., s. 27–36; Barber R., *Democracy and Terror in the Era of Jihad vs. McWorld*, [w:] ibidem, s. 245–262.

²⁴ Krawczyk-Wasilewska V., *Post September 11th: Should Liberties Be Revised?* [referat wygłoszony podczas XV Kongresu Międzynarodowej Unii Nauk Antropologicznych i Etnologicznych, Florencia–Popi, 2003]. Tekst na: <http://congress.crudeli.org/icaes>.

i międzynarodowe symbole liberalnego świata powinien być pierwszą lekcją nowej historii powszechnej i wstępem do interkulturowego i interesyckiego dialogu, zanim politycy „wyprodukują” następną wojnę w oparciu o kryteria zawarte w opozycji „my”/„oni”.

Również uczeni powinni pracować nad własnym, nowoczesnym wizerunkiem, który umożliwiłby działanie na rzecz globalnego porozumienia przy uwzględnieniu kulturowej różnorodności i prawa społeczeństw do podtrzymywania ich tradycyjnej tożsamości. Taka wolność uczonych wciąż jest ich niezbywalnym prawem i obowiązkiem.

Bibliografia

Barber B. J., *Dżihad kontra McŚwiat*, Warszawa: Wydawnictwo Muza, 1997.

Barber R., *Democracy and Terror in the Era of Jihad vs. McWorld*, [w:] Booth K., Dunne T. (red.), *World in Collision. Terror and the Future of Global Order*, New York: Palgrave McMillan, 2002.

Baylis J., Smith S. (red.), *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*, Oxford: Oxford University Press, 1997.

Bednarek S., *W kręgu małych ojczyzn. Szkice regionalistyczne*, Wrocław–Ciechanów: KODRTK, 1996.

Bokszkański Z., *Tożsamość, interakcja, grupa. Tożsamość jednostki w perspektywie teorii socjologicznej*, Łódź: Wydawnictwo UŁ, 1989.

Bokszkański Z., *Stereotypy a potoczne wyobrażenia narodów i grup etnicznych*, „Kultura i Społeczeństwo”, nr 2, 1994.

Bokszkański Z., *Stereotypy a kultura*, Wrocław: Ossolineum, 1997.

Booth K., Dunne T. (red.), *Worlds in Collision. Terror and the Future of Global Order*, New York: Palgrave McMillan, 2002.

Bromlej J. V., *Oczerki teorii etnosa*, Moskwa, 1973.

Chlewiński Z. (red.), *Psychospołeczne podstawy relacji między narodowościami Europy Środkowo-Wschodniej*, Lublin: Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, 1996.

Damrosz J., *Symbolika regionu jako wyznacznik odrębności*, Opole: Instytut Śląski, 1988.

Erikson E. H., *The Problem of Ego Identity*, „Journal of American Psychoanalytical Association”, nr 4, 1956.

Erikson E. H., *Identity and the Life Cycle. Selected Papers*, New York: Intl. Univ. Press, 1959.

Erikson E. H., *Identity: Youth and Crisis*, London: Faber & Faber, 1968.

Erikson E. H., *Dopełniony cykl życia*, Poznań: Rebis, 2002.

Fras Z., Staniszewski A. (red.), *Kresy i pogranicza. Historia, kultura, obyczaje*, „Studia i Materiały WSP w Olsztynie”, nr 63, 1995.

Fukuyama F., *History and September 11*, [w:] Booth K., Dunne T. (red.), *Worlds in Collision. Terror and the Future of Global Order*, New York: Palgrave McMillan, 2002.

Gilpin R., *Global Political Economy: Understanding the International Economic Order*, Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2001.

- Guehenno J. M., *Przyszłość wolności. Demokracja w globalizacji*, Kraków: Znak, 1999.
- Hirszowicz M., *Spory o przyszłość. Klasa, polityka, jednostka*, Warszawa, 1998.
- Huntington S. P., *Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego*, Warszawa: Muza S.A., 2000.
- Jarymowicz M (red.), *Studia nad spostrzeganiem relacji ja–inni: tożsamość, indywidualizacja, przynależność*, Wrocław: Ossolineum, 1988.
- Karliner J., *The Corporate Planet: Ecology and Politics In the Age of Globalization*, Sierra Club Books, 1997.
- Kempny M., *Globalizacja*, [hasło w:] *Encyklopedia Socjologiczna*, Kraków: Oficyna Naukowa, 1997.
- Kłoskowska A., *Kultury narodowe u korzeni*, Warszawa: PWN, 1996.
- Kovačev A. N., *Tożsamość etniczna – powstawanie, obrona i prześladowanie*, [w:] Nizińska J. (red.), *Tożsamość podmiotu zbiorowego*, „Colloquia Communia”, nr 3, 2000.
- Krawczyk-Wasilewska V., *Folklor i folklorizm jako wyraz tożsamości*, [w:] Krawczyk-Wasilewska V., *Współczesna wiedza o folklorze*, Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1986, s. 55–58.
- Krawczyk-Wasilewska V., „My” czy „Oni”? *Z problematyki metodologicznej badań pogranicza*, [w:] Smolińska (red.), *Pogranicze jako problem kultury*. Materiały konferencji naukowej, Opole: Kwant, 1998.
- Krawczyk-Wasilewska V., *Po 11 września, czyli folklor polityczny jako wyraz globalnego lęku*, „Literatura Ludowa”, nr 3, 2003.
- Krawczyk-Wasilewska V., *Post September 11th: Should Liberties Be Revised?* (referat wygłoszony podczas XV Kongresu Międzynarodowej Unii Nauk Antropologicznych i Etnologicznych, Florencja–Popi, 2003), <http://congress.crudeli.org/icaes>.
- Kwaśniewski K., *Zderzenie kultur. Tożsamość a aspekty konfliktów i tolerancji*, Warszawa: PWN, 1984.
- Kwaśniewski K., *Tożsamość, społeczeństwo, kultura*, „Studia Socjologiczne”, 1986.
- Kymlicka W., *Multicultural Citizenship*, Oxford: Oxford University Press, 1995.
- Linton R., *Kulturowe podstawy osobowości*, Warszawa: PWN, 1975.
- Lippmann W., *Public Opinion*, New York–Baltimore: Free-Press, 1922.
- Michaud G. (red.), *Identité collectif et relations interculturelles*, Bruxelles: Presses Universitaires de France, 1978.
- Nikitorowicz J., *Pogranicze, tożsamość, edukacja międzykulturowa*, Białystok: Trans Humana, 2001.
- Nizińska J. (red.), *Tożsamość podmiotu zbiorowego*, „Colloquia Communia”, nr 3, 2000, s. 125–144.
- Okraska R., *W poszukiwaniu Dżihadu. Tożsamość etniczno-kulturowa w dobie globalizacji*, „Colloquia Communia”, nr 3, 2000.
- Ossowski S., *Z zagadnień psychologii społecznej*, [w:] Ossowski S., *Dzieła*, t. 3, Warszawa: PWN, 1967.

- Pisarek W., *Obce kultury narodowe w świadomości Polaków*, Kraków: Ośrodek Badań Porównawczych, 1990.
- Ritzer G., *Mcdonaldyzacja społeczeństwa*, Warszawa: Wydawnictwo Muza, 1997.
- Robertson R., *Globalization: Social Theory and Global Culture*, London: Sage, 1992.
- Schaff A., *Stereotyp. Definicja i teoria*, „Kultura i Społeczeństwo”, 1978, nr 3.
- Simonides D., *Bogactwo kultur na pograniczach*, [w:] Smolińska (red.), *Pogranicze jako problem kultury* (materiały z konferencji naukowej, 13–14.12.1993 r.), Opole: Kwant, 1998.
- Smolińska T. (red.), *Pogranicze jako problem kultury* (materiały z konferencji naukowej, Opole 13–14.12.1993 r.), Opole: Kwant, 1994.
- Staszczak Z. (red.), *Słownik etnologiczny. Terminy ogólne*, Warszawa–Poznań: PWN, 1987.
- Wejland A. P., *Obrazy grup społecznych. Studium metodologiczne*, Warszawa: IFiS PAN, 1991.
- Wieruszewska M., *Tożsamość kulturowa jako wartość i czynnik konstruktywny społeczności lokalnej*, Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 1989.
- Zacher L. W. (red.), *Społeczeństwo informacyjne w perspektywie człowieka, techniki, gospodarki*, Warszawa: Fundacja Edukacyjna „Transformacje”, 1999.
- Zdybel L. (red.), *Być w narodzie. Szkice o idei narodu, narodowej kulturze i nacjonalizmie*, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 1998.
- Znaniecki F., *Nauki o kulturze. Narodziny i rozwój*, Warszawa: PWN, 1971.